

Х. Поленакoвiќ

К. А. ШАПКАРЕВ ЗА СВОИТЕ УЧЕБНИЦИ

Во својата значајна книга: *Кон македонската преродба. Македонските учебници од 19 век, Скопје, 1959*, Блаже Конески откри неколку важни страници од историјата на македонската преродба — појавата на учебници пишувани на македонски јазик (или на таков јазик, што содржел помали или поголеми примеси од разните македонски говори) за потребите на македонските школи, од автори македонски учители. Како најплоден учебникар иако не прв, се јавува Кузман А. Шапкарев, многу познат со својата собирачка и издавачка работа на полето на народното творештво. На учебникарското дело на Шапкарев Конески му посвети најповеќе место во својата книга.

Во продолжение на овој прилог донесувам некои, нови, досега неискористени материјали за ова прашање, што ги оставил К. А. Шапкарев во големата, непубликувана, автобиографија, што носи заглавие: *Материјали за историјата на възражданieto българиџинајта в Македонија од 1854 до 1884 год. Најисал в вид на автобиографија К. А. Шапкарев.*

Анализирајќи ги податоците што Шапкарев ги дава во своите Материјали и споредувајќи ги со изложувањата на Б. Конески во спомнатата студија, можат да се подвлечат следниве работи: 1) Деловите од Материјалите на Шапкарев, што овдека се донесуваат, пишувани се околу 1894/94 година, и говорат за желбата на Шапкарев уште еднаш да каже некој збор за своите учебници и да ја подвлече улогата нивна во акцијата за воведување на народниот јазик во школите и црквите во Македонија; 2) во Материјалите Шапкарев укажува на изворите на своите учебници, работата на којашто, за некои учебници, беше укажала своевремено критиката; 3) од Материјалите детално ја дознаваме историјата на составувањето и печатењето на учебниците на Шапкарев; 4) Материјалите на Шапкарев го прецизираат и месецот кога неговите учебници излегле од печат и го изнесува бројот на печатените примероци; 5) за своите учебници Шапкарев во вид на хонорар добивал по 100—150 екземплари од своите книги, со тоа што истите бесплатно ги делел на сиромашните ученици; 6) во Материјалите се даваат податоци за масовното примање на учебниците од страна на учителите и учениците и за укажаната потреба и за нови изданија; 7) од Материјалите се добива потврда дека Шапкарев составил и македонска граматика;

8) Од Материјалите се дознава и за една работа — Букварче^а од Д. Узунов; ова „Букварче“ не е регистрирано во постојните библиографии на В. Погорелов и М. Стојанов „станало нужда и за второ издание во повеќе екземпляри“ (стр. 422) — овие зборови треба да се однесуваат на книгата: *Майчин јазик. Букварче или првоначални уроци по најлесна метода наредени. Издава книжарницата на брат. А. П. Шапкареви, Солун, 1874* — Според библиографијата на М. Стојанов (бр. 7972) „тоа навјарно требало да се счита за второ издание на № 7956“, т. е. на Българскиот буквар. Част А или взаимноучителни таблици на наречие повразумително на македонските българи. Наредил Един Македонец. . . , Цариград 1868; ова би можело да се однесува и на искажувањето на Шапкарев дека брат му го издал преработениот негов буквар (стр. 434); 10) Интересно е дека во набројувањето на издадените од него македонски учебници тој дава шест заглавија, меѓу кои 5. по ред: „Един кратък катихизис“ (стр. 422); меѓутоа до крајот на Материјалите што ги донесувам овдека (стр. 428, 434) Шапкарев говори за пет свои „првоначални книжки“, што е правилно, бидејќи цитираниот број 5 сочинува една книга со бројот 3: *Кратка свјатена Повестница от Ветхийт и Новий завет и Кратко св. Оглашение (Катихизис), стр. 62,8 (в. В. Погорелов бр. 966)*; 11) Во прегледот на печатените македонски учебници (стр. 434) Шапкарев не ја споменува прво издадената книга на Д. Македонски: *Буквар за употребување во македонските училишта Цариград, 1867 (В. Погорелов бр. 846)* и тие на Ѓорѓи Пулевски (Б. Конески, стр. 87).

[Извагоци од ракописниџе Материјали. . .]

(стр. 422) „Между 1866-1867 год., да се усещаше големата скудност од учебници намислих и, с всичката си слабост, реших се да приготвя, един курс најнеобходимите првоначални учебници и на бърза ръка съставих както можех пет книжки по тогашната метода на Груева-Данова, следующите:

1) Един буквар^а); 2) Една читанка^б); 3) Една кратка св. История (Св. повестница)^в); 4) Едно кратко землеописание^г); 5) Един кратък катихис^д); 6) Една „първи познания“^г).

Добре, че приготвих; ами кој да ги издаде? Пари требат, а у јонака нема ни парица ни асприца ни скършена половина! По щастие, намерих в Солун Андрея Анастасов, от Ресен, който по това време продаваше (стр. 423) по панаирите църковни книги. Нему подарих ръкописите си да ги печати с едно само условие: от всекоя книжка да ми даде по 100—150 екзем(б)ляра, за да мога да ги подаря на незаможните

а) Български буквар; б) Голема Българска Читанка; в) Кратка свјатена Повестница от Ветхийт и Новий завет и Кратко св. Оглашение (Катихизис); г) Кратко землеописание; д) не постои одделно, туку е вклучено во книгата под в) г) Првоначални познания за малечки детца (сите заглавија се дадене според Конески, стр. 51);

и бедните от моите ученици¹. Книгите излезоха от печат през мес. февруарий 1868 година, на наречие повразумително за Македонските българи². Наредил Един Македонец. Се издават от Андрея Анастасов Ресенцяв Цград, В печатницата на В. Македония, 1868 год³.

Щом като излегоха из печат, мъгновено се распръснаха по всите новооткрити тога български училища в Македония, — по 5000 екземпляри от всякоя книжка в петъ месеци време похарчиха се като топъл хлеб, та станало нужда и за второ издание в повече екземпляри. Тие книжки всекъде бидоха приети и въведени по тая само причина, че употребений в них язык беше повразумителен за Македонските българчина, следователно, и плодът им излезе изобилен, когато съществуващите до тога учебници на тракийско наречие мъчно се разумеваха от първоначалните ученици.

(стр. 428) „Насърден от добрий прием, който издадените петъ първоначални книжки найдоха на всекъде по Македония и, като гледах и усещах нуждата и за от друг вид учебници, реших се да съставя две още „сбирки“, една от Апостолските Неделни и празнични чтения, и една от Евангелските. Две цели години работих по них и ги съставих по примера на две подобни съществуващи на гърчки язык, с тая само разлика, че в моите, за да отговарят поудовлетворително на нуждата и на предначъртаната ми цель, при славянский оригинален текст притурих и превода му на македонско наречие, като прибавих и празничните и в други случаи нуждни чтения само в превод.

Цельта, която ме е подбудила, с всичката си слабост, да ги съставя изложена е в предговора на Евангелската ми сбирка, та излишно било би да я повтарям и тук, ще кажа нещо само за изданието им.

(стр. 429) Добре, че книжките ми се приготвиха. Нъкак да се печатат. Ето въпрос, на когото не можеше да се отговори лесно. Предложих пак Андрею Атанасов, който издаде първите ми книжки, да му дам и последните, да ги печати с същите прежни условия, т. е. само по 100—150 екземпляра да ми даде колкото да мога да подаря на некои от победните ми ученици, нъ господству не рачи да приеме предложението ми, защото „ще дам, каза ми, лири с гърсти, а ще ги събирам по пет пари!“ Шо да се прави? Да оставяли мъртъв двогодишния си труд и същевременно да лиша македонските българи от една ползна и много нуждна книга? „Не бива“, си казах!

На това време, около есента на 1869 год., имах мои готови около 100 лири които, макар и да бех хранил себе и подържал петочленото семейство, да бех поправил къщата си, да бех се оженил и сестра омъжил, нъ пак бех сполучил в неколко години да ги спестя от учителската си плата. Реших се прочее да рискувам тоя си единствен капитал и, през септември

Забел. 1—2 ги нема; 3) Г-н Д. Македонски в „Въспоминанията“ си казва че новгий Катихизис бил първата книжка, издадена на Македонобългарско наречие. Нека биде так!...

същата година търгнах за Ц(град⁴) да издам (стр. 430) збирките си за коишто, ако ми не стигнат моите 100 лири, ще се заемя от приятели, мислех си, и не бидох излъган в предположения та и надеждите си.. И така Евангелската сбирка печатих в печатницата на в. „Македония“, у пок. П. Р. Славейков, а Апостолската, понеже Славейковата печатница нямаше празно време, идущата пролет, 1870 год., пратих брата си (стр. 432) който я печати в печатницата на Арменец, Тадея Дивичияна.

Разноски само за печатът на по 3000 екземпляра от едната и от другата сбирка, освен извънредните, како, за повезия, мито, пренос и пр., отидоха ми повече от 130 лири. Благодарение обаче на многубройните спомоществователи (около 1500), та могах да се исплатя поне от заемите, които бех взел, за да посрещна печатарските разноси; а за повече нещо нямаше и да потърся, нити да се надея, само 100-тех мои готови лирички изгубих, си а и ако да съм ги събрал малко по малко, то, понеже не съм ги взел в еднъж, неможел съм да ги наместя, както си беа, следователно, и не различава от като и съвсем да съм (стр. 133)

⁴) Тога за пръв път встъпих и видех тоя толко знаменит и всемирен град, в когото преседох около 45 дни и се опознах с мнозина интеллигентни българи, особено с светите старци — българските владици, и с членовете на българското читалище, а най-първо и най-много с пок. П. Р. Славейков. В това време в Ц/град случи се с мене едно куриозно нещо, което ясно показваше гърдостъта на некои от нашите горни българи и презрението, което последните показваха към македонските си братя. Българското в Ц/град Читалище беше предприело благородната цел, да подпомогне на бедните български училища в Македония. За постижежните на тая си цел, то беше издало няколко първоначални книжки и подарило ги беше на тия училища. Нъ отпосле забелезало се бе, че тези подарени учебници, по горнобългарското или тракийското си наречие, на което били издадени, не могли да принесът ожиданата от подарителите полза, та вследствие на това, решило било се в Читалището, шото в второто им издание тие книжки да се издадът на македонско наречие. В заседанието, което ставаше в част, когато влезох аз в читалищната стая, на дневен ред беше изборът на една тричлена комиссия, която да преобърне горнобългарското наречие на речените книжки в Македонско. Аз, от като се поздравих с всите присъствуещи членове, като странец и непознат се (стр. 431) днъх на една страна и си мълкнъх. Събранието избра за речената комиссия трима членове, именно Ив. Найденов, неой си Стамболский и пок. П. Р. Славейков, който дотога не беше още пристъпил в Събранието. Между тримата ни един нямаше Македонец. Аз си помислих: „как ли тие трима избрани членове, макар колкото и да беа учени и преучени, ще могът да напишът учебници на наречие, което никак не знаят! — ще направят, заключих си аз, един никому непонятен смес от разни български идиотизми, който ще повреди повече, нежели да ползува ония, които ще имат тие книжки за учебници, когато внезапно, като влезе П. Славейков и се научи за изборът на конисията, изсме се силно и така с смеенъето показа им гнилостъта на делото, като им каза тъкмо онова същото, което мислех си аз, и прибави им още: „Защо да си бхтхаме на празно главата с работа, която не е наша, когато, пред нас стои човек Македонец, който се е занимавал и се занимава с тези работа и който творде добре знае македонското наречие! „И насочи мене. Тога аз станъх прав и от ново се поздра (стр. 432) вих с всички, особито с Председателя, г. Брадинский, който ме прие найвежливо. Следователно, от Славейковите думи убедено, събранието назначи и мене за член в поменулата комиссия. Нъ двата нейни члена освен П. Славейкова, виждаше се че неволно приеха назначението ми за техен събрат, както се показа и от едно ксвенно възражение на един от читалищните членове, Бържилова; а още и от това, че избраната комиссия, макар и да беше решено непосредствено да започне заседанията си, нъ тя, догдето бех поне аз в Ц/град, ни един път не заседава. Какво стана посетне с нея, не могах да науча.

ги загубил. Нъ аз не жалея за них, защото, ако и да се не възползувах аз материално, а още и щетих, утешавам се обаче с това, че отечеството ми, Македония, може чрез них да извлече неоценима полза, народното дело напредна исполински; понеже, щом сбирките ми излезоха на бел свет и мъгновено се распратиха на спомоществвателите по цела Македония, на всекъде се въведоха както в училищата така и в църквите, в който до тога се пееше и четеше по гръцки. На това всеобщо и бързо въвеждане наймного спомогна преводът им на македонско наречие⁵⁾, та и до днес още, след 25—26 години, в повечето църкви в Македония Апостолските и Е⁰⁰⁰⁰

(стр. 434) вангелските чтения четът се на тия сбирки. Народът, като слуша словото боже не само на свойт язык, ами и на наречие, което потънко разбира, радва се и посилно се стреми за избавлението си от чуждий, гръцкий язык.

Първи български книжки, които, издадени за Македонските българи, наймного способствували за въвежданието българский язык в църквите и училищата Македонски, са Партениевите: българогръцкий буквар^{а)} и священная история^{б)}, издадени още през 1858⁶⁾ година, втори, петъте мои първоначални книжки, които споменахме погоре, издадени в началото на 1868 год., на наречие повразумително на македонските българи, трети, издадените од г. Д. Македонский св. история^{в)} и катихизис^{г)} и букварчето от пок. Д. Узунов^{д)} четвърти поменутите мои Апостолски и Евангелски сбирки, които особито спомогнаха за въвежданието българский язык в църквите. След них моя буквар^{е)}, преработен издаде брат ми. Бех приготвил още аритметика и граматика с забележвания по македонското наречие. Нъ понеже опитът от преждиздадените ми сбирки ме научи, че не е така лесно да се издават книги, а пари готови други (стр. 435) немах вече, то ръкописите ми още се търкалят между много други подобни, съще поради парична скудност не издадени.

⁵⁾ Кога10 отидох в Ц/град да ги печатам, претставих ръкописите на Св. Българский синод, за преглеждане. Тогаи покойни Иларион Макариупулский и брат му, Н. Михаловский, възразиха и не одобряваха наречието им, нъ Видинский Антим, като взимаше пред вид страната, за която беха предназначени, и оценяваше голематаполза, която щеха да принесят тие на местото, не само ги одобри и ми позволи да ги издадам и без одобрението на Синода (каквото не можеше и да ми даде, тъй като Той не беше още официално припознат), нъ и ме насърчи даже в претприетото ми дело: „Издадеет ги, каза ми той, та, ако имат власт, нека ги въспърт.“

⁶⁾ Начално учение за децата, Цариград, 1858; б) Кратка священа история, Цариград, 1857 (Конески, стр. 25); в) Кратка Священа история за училищата по Македония, Цариград, 1867; г) Скратен православен катихизис, Цариград, 1868 (заглавијата од кај Конески, стр. 46); д) „букварчето“ од Д. Узунов не е регистрирано кај В. Погорелов: Опис на старите печатани български книги (1802—1877) и кај Др. Маџ Стоянов, Българска възрожденска книжнина, I, 1957; е) В. Погорелов, Опис, бр. 1510; односно Др. М. Стоянов, бр. 7972, — двете книги што се дадени под овој број

А пак г. Д. Македонски в Бъспоминанијата тврди че първи български книжки за Македония били: неговата свещ. история и катихизисът, издадени на 1867—1869. Читателите нека се произнесът.

H. Polenaković

K. A. ŠAPKAREV SUR SES LIVRES DE CLASSE

RESUME

Dans sa dernière autobiographie (restée en manuscrit), l'auteur bien connu de livres de classe et le collecteur des productions populaire, Kuzman A. Šapkarev, parle à plusieurs reprises de l'idée qu'il a eu de composer et de publier des livres de classe pour les écoles macédoniennes.

Analysant les affirmations de Šapkarev relatives à cette question, l'auteur du présent article a pu constater que c'était la nécessité d'introduire la langue populaire dans les écoles macédoniennes, dans lesquelles on enseignait surtout en grec, qui avait fait composer quelques manuels macédoniens. Ces manuels ont été publiés de 1866 à 1870. Le tirage en a été de 3000 à 5000 exemplaires dont la plupart étaient envoyés aux abonnés. Les manuels de Šapkarev se sont bientôt substitués aux manuels grecs et bulgares, tandis que ses deux derniers livres écrits en macédonien ont eu un usage obligatoire dans les églises de Macédoine, vu qu'ils présentaient un choix de textes évangéliques et apostoliques.